

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΣΤΟ ΤΟΠΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ¹

Θεανώ Καλλινικάκη²

Εισαγωγή

Η Κοινωνική Εργασία συνιστά μια εφαρμοσμένη κοινωνική επιστήμη, η οποία μέσω μιας ουμανιστικής, μεθοδολογικά άρτιας στρατηγικής υπηρετεί την πραγμάτωση της κοινωνικής δικαιοσύνης, τη χειραφέτηση, την αλλαγή και το ευ ζειν, όπως αυτά ορίζονται στο εκάστοτε πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου ασκείται. Διαμορφώνεται και εξελίσσεται στο πλαίσιο της ιστορίας, της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης και του πολιτισμού κάθε μιας χώρας, καθώς και των εξελίξεων που επιφέρει σε αυτήν, η διαρκής κοινωνική μεταβολή και η υιοθετούμενη για τη ρύθμιση της κοινωνικής πολιτικής. Η κοινωνική εργασία συνδιαλέγεται και παρεμβαίνει στη δυναμική σχέση αλληλεπίδρασης, που αναπτύσσεται ανάμεσα στους συμβαλλόμενους με την πρακτική της (άτομα, ομάδες, κοινότητες) και τις μεταβαλλόμενες συνθήκες, που λαμβάνουν χώρα στο περιβάλλον τους. Κύρια χαρακτηριστικά και των δυο, της αλληλεπίδρασης και του περιβάλλοντος, είναι η ρευστότητα, η αστάθεια, η αλλαγή και η κινητικότητα σε όλες τις εν δυνάμει μορφές τους, τα οποία γίνονται όλο και πιο σύνθετα και πολύπλοκα λόγω της μεγέθυνσης του περιβάλλοντος και της ποικιλίας των αλληλεπιδράσεων, που έχει επιφέρει η παγκοσμιοποίηση.

Η παγκοσμιοποίηση έχει ασκήσει σημαίνουσα επίδραση και στην πρακτική της κοινωνικής εργασίας, διαχρονικές θεωρήσεις της δοκιμάζονται νηρηρά υπό το βάρος της υπερεκμετάλευσης του ανθρώπου και του πλανήτη, των υπερεθνικών συγκεντρώσεων πλούτου, των απρόσωπων διοικήσεων και των of shore φαντασμάτων, που εξυφαίνουν πολύσημες κρίσεις. Η αποπροσωποποίηση εκείνων που κερδίζουν και εκείνων που πλήττονται από την κρίση, έχει συμβάλει στην όξυνση της φτώχειας και της βίας και στην επιτάχυνση εκρηκτικών διαστάσεων στις μορφές αποκλεισμού και περιθωριοποίησης. Οξείες ανάγκες επιβίωσης, νέα κοινωνικά προβλήματα, όπως το εμπόριο ανθρώπων, η καταστροφή του περιβάλλοντος, αλλά και αλλαγές στην παροχή υπηρεσιών, και στις εργασιακές σχέσεις των ίδιων των επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών, απαίτησαν/απαιτούν την ανάπτυξη μορφών θεωρίας και πράξης ειδικευμένων κατά τόπους (Dominelli, 2010) και καθιέρωση ολιστικών παρεμβάσεων, οι οποίες θα εγκλείουν και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος (Mosher, 2010).

1. Προσκεκλημένη εισήγηση στο Συνέδριο του ΣΚΛΕ, "Κοινωνικό Κράτος: Κοινωνική Εργασία στο Περιφερειακό και Τοπικό Δίκτυο Υπηρεσιών Κοινωνικής Φροντίδας", Αθήνα, 27-29 Μαΐου 2010.
2. Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας, ΔΠΘ.

Οι ταχείς ρυθμοί της μεταβολής επέφεραν σημαίνουσες εξελίξεις και επιτάχυνση στο πέρασμα από τη διεθνή (international) στην παγκόσμια (global) κοινωνική εργασία, που σύμφωνα με τον Potocky (2006) «δεσμεύεται να αναδείξει την επίγνωση και να υποστηρίξει την κριτική σκέψη σχετικά με τους παγκόσμιους στόχους στις περιοχές της φτώχειας, των ανθρώπινων δικαιωμάτων, της επιβίωσης του περιβάλλοντος, της υγείας, της στήριξης και ενδυνάμωσης των αποκλεισμένων πληθυσμών».

Στόχος του παρόντος άρθρου είναι η, υπό το πρίσμα της προαναφερθείσας, ταχέως διευρυνόμενης κοινωνικής μεταβολής, ανάδειξη των σύγχρονων προκλήσεων με τις οποίες βρίσκονται αντιμέτωπες οι εφαρμογές της κοινωνικής εργασίας στο πεδίο της τοπικής αυτοδιοίκησης και της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας.

Η εστίαση του τίτλου στο τοπικό κράτος δεν υπηρετείται επαρκώς από το κείμενο, επειδή ο βαθμός αποκέντρωσης και το επίπεδο ανάπτυξης της κοινωνικής πολιτικής σε επίπεδο αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα, δεν έχουν χαρακτηριστικά τοπικού κράτους. Ωστόσο η σύμπτωση της συγγραφής του άρθρου με τη μεγέθυνση και αναδόμηση των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης υπό το πρόγραμμα “Καλλικράτης”, αφήνει ρωγμές αισιοδοξίας για ίδρυση δημοτικών και περιφερειακών υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας και ανάπτυξης, που θα είναι συμβατές με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις πρωτεύουσες κοινωνικές ανάγκες των τοπικών κοινωνιών.

Μεταξύ των προκλήσεων που θα αντιμετωπίσει η πρακτική της κοινωνικής εργασίας στην τοπική αυτοδιοίκηση, σημαντικότερη είναι η συστηματική έρευνα και προσαρμογή των παρεμβάσεων της, ώστε να εξασφαλίζεται η μέγιστη δυνατή συμμετοχή των δημοτών σε αυτές, και η συμβολή τους για την ανάπτυξη περιβάλλοντος ισότητας ένταξης και επαρκούς φροντίδας. Παρεμβάσεις που θα αποκρίνονται εποικοδομητικά στο τρίπτυχο διακύβευμα: *ένταξη, υποστήριξη και προστασία σε περιβάλλον ασφάλειας, πρόληψης και ανάπτυξης*.

Η μεγέθυνση της έκτασης και της πολυπλοκότητας του πλαισίου παρέμβασης της κοινωνικής εργασίας επανέφερε στο προσκήνιο την κοινοτική εργασία και την έρευνα του τοπικού χώρου, η οποία αποκτά στην Ελλάδα ιδιαίτερη διάσταση, λόγω του ιδιότυπου γεωγραφικού και πολιτισμικού ανάγλυφου της χώρας. Μελέτες των δομικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών των τοπικών κοινωνιών, έρευνες εκτίμησης κοινωνικών βασικών αναγκών τους όπως, στέγαση, απασχόληση, πρόσβαση στην εκπαίδευση, την υγεία κ.ά., αποτιμήσεις του αισθήματος αβεβαιότητας, της κοινωνικής οδύνης που βιώνουν ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, και αναλύσεις του φόβου και της δυσπιστίας λόγω των εύθραυστων κοινωνικών δεσμών και των τάσεων αποσύνδεσης από ένα επίσης ρευστό κοινωνικό σώμα, θα υποδείξουν κατευθυντήριες γραμμές για συμμετοχικές δράσεις κοινοτικής εργασίας με προσανατολισμό την κοινωνική και κοινοτική ανάπτυξη.

Η σειρά και η αρίθμηση των ενοτήτων, που συνθέτουν το άρθρο, δεν αντιστοιχεί σε αξιολογική παράθεση των ζητημάτων που πραγματεύεται, ούτε υπονοεί αυτοτελή λειτουργία τους.

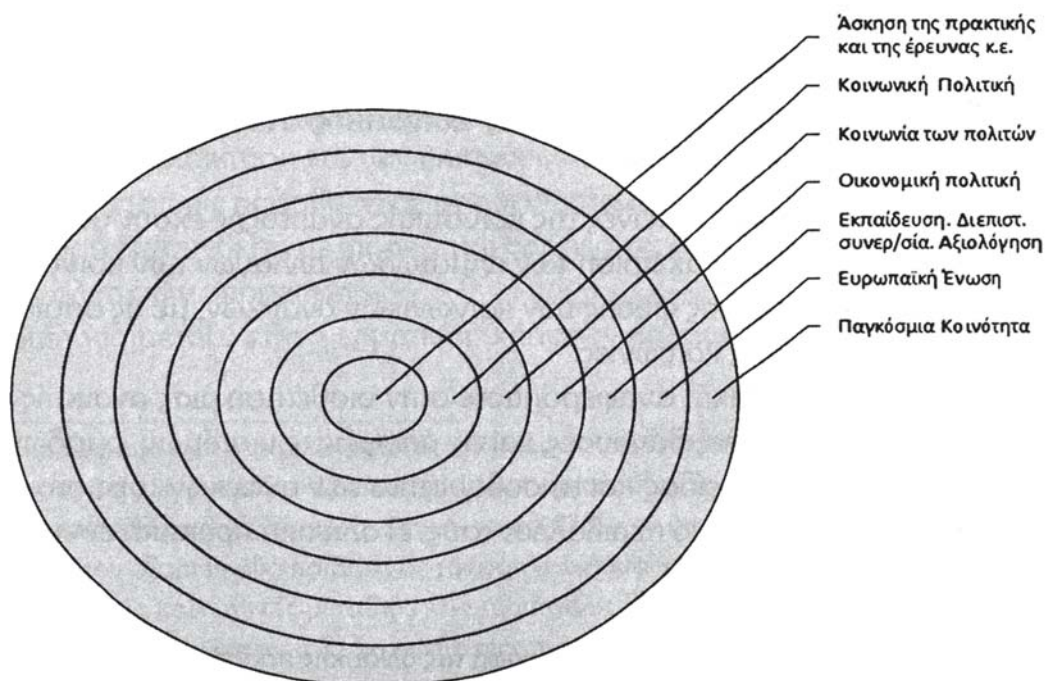
1. Η μεγέθυνση του εύρους και της πολυπλοκότητας του πλαισίου / των πλαισίων της παρέμβασης

Η πρακτική της κοινωνικής εργασίας ανέκαθεν δίδει έμφαση στην κοινωνική πλευρά της ανθρώπινης ύπαρξης (Fook, 2002), με πρόταγμα την κατανόηση της ατομικής εμπειρίας και την πληροφορημένη πρακτική σχετικά με την επίδραση της κοινωνικοοικονομικής δομής και των ιστορικών συνθηκών στην ατομική εμπειρία.

Το γενικό πλαίσιο άσκησης της κοινωνικής εργασίας είναι κάτι πολύ ευρύτερο από την οργάνωση, την υπηρεσία ή το πρόγραμμα όπου απασχολείται ο κοινωνικός λειτουργός, επειδή εργάζεται με αυτό, μέσα σε αυτό, με την ενεργό εμπλοκή και του ίδιου (Fook, 2004:142). Περικλείει την πολιτική που εφαρμόζεται, τις υφιστάμενες εντός της ασυμμετρίας δύναμης και διαφορετικότητας, τον χρόνο προοπτικά και αναδρομικά, τον “λόγο” που αρθρώνουν οι επαγγελματίες και οι οργανισμοί (πώς ορίζουν τις ιδιότητες των απευθυνόμενων και τις πρακτικές τους), τις μεθόδους που υιοθετούν προκειμένου να καταστήσουν τις δραστηριότητες τους ορατές, αιτιολογημένες και ικανές να αποτυπωθούν σε εκθέσεις, να αξιολογηθούν και να ασκήσουν επιρροή.

Μείζονα σημασία αποκτά η μεγέθυνση του εύρους και της πολυπλοκότητας του περιβάλλοντος εντός του οποίου διαμορφώνονται οι προσδοκίες – απαιτήσεις από την πρακτική της κοινωνικής εργασίας και εντός του οποίου αυτή εφαρμόζεται, αξιολογείται και αποτιμάται. Δεν είναι εύκολο να απεικονιστεί με ακρίβεια (διάγραμμα 1), ιδίως το στοιχείο της ρευστότητας του καθένα από αυτά τα πλαίσια και η δυναμική της μεταξύ τους επιρροής.

Διάγραμμα 1
Το περιβάλλον άσκησης της πρακτικής της κοινωνικής εργασίας

Στο πολύπλοκο αυτό περιβάλλον σύμφωνα με την Jean Fook, υπέρμαχο της κριτικής κοινωνικής εργασίας, ο κοινωνικός λειτουργός αναμένεται

- να κατανοεί τη φύση των ευρύτερων πλαισίων (ιστορικές, εθνικές και παγκόσμιες καταστάσεις) και εκείνων της κοινότητας, του οργανισμού, του αποδέκτη, που επιδρούν στην ανάπτυξη των στρατηγικών της πρακτικής του,
- να έχει την ικανότητα για μια ανακλαστική στάση ταυτόχρονα απέξω και μέσα από το πλαίσιο,
- να εργάζεται με το σύνολο των πλαισίων και όχι με ένα αριθμό συμβαλλόμενων σε ένα και μοναδικό πλαίσιο (τα ενδιαφέροντα και οι ταυτότητες των αδύναμων, των θυμάτων και των θυτών συντίθενται υπό την επίδραση πολλών πλαισίων),
- να αναπτύσσει τη γνώση και τη θεωρία της πρακτικής, ώστε να μπορεί να διαβιβάσει σε διαφορετικά πλαίσια και
- να τείνει να επαναπροσδιορίζει τις δεξιότητες του με όρους πλαισίου, (Fook, 2004: 143-146).

Λόγω της διευρυνόμενης πολυπολιτισμικής ποικιλίας, κρίσιμη σημασία αποκτά ο σεβασμός στις ρευστές, ασταθείς, σύνθετες ταυτότητες και τους αυτο-προσδιορισμούς, που επιλέγουν άτομα και ομάδες που απευθύνονται στους κοινωνικούς λειτουργούς και εκείνες που αποδέχονται τις παρεμβάσεις τους. Προέχει η έμφαση στη μοναδικότητα της διαφοράς ή στη διαφορετικότητα της μοναδικότητας και η ανοιχτή αντιπαράθεση των κοινωνικών λειτουργών με τα δίπολα «εγώ – εκείνος», «εμείς – εκείνοι», «δύναμη – αδυναμία», που ως υπαρκτές αλλά και ως φαντασιακές διχοτομίες διαθέτουν ισχυρές ρίζες στην ελληνική κοινωνία. Επίσης οι κοινωνικοί λειτουργοί αναμένεται να σχεδιάσουν και να εφαρμόσουν ολιστικά μοντέλα παρέμβασης, με στόχευση στην ανάπτυξη και την αλλαγή των συνθηκών, οι οποίες ευοδώνουν τη δημιουργία και αποτρέπουν την επιδείνωση των κοινωνικών προβλημάτων.

2. Ολιστικές προσεγγίσεις και παρεμβάσεις κοινοτικής ανάπτυξης σε τοπικές κοινωνίες

Οι ολιστικές προσεγγίσεις και εκείνες της κοινοτικής ανάπτυξης έχουν αναδειχθεί ως οι καταλληλότερες για τη διαχείριση των αλματωδών αλλαγών των κοινωνικών συνθηκών, του μεγέθους και της φύσης των κοινωνικών αναγκών, με τις οποίες έρχονται αντιμέτωπες οι τοπικές κοινωνίες.

Με τον όρο ολιστική πρακτική³ αναφερόμαστε στην υιοθέτηση μιας ανοικτής στάσης, που βασίζεται στις προσλαμβάνουσες και τις απόψεις των ατόμων, ομάδων και των κοινοτήτων σχετικά με το είδος και τη σοβαρότητα των αναγκών τους στο οικολογικό, κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον τους. Η ολιστική πρακτική συνιστά μια

3. Για μια αναλυτική και εμπειριστωμένη περιγραφή της ολιστικής προσέγγισης παραπέμπουμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο του βιβλίου της Μ. Δημοπούλου – Λαγωνίκα (2006: 439-485).

οικολογική – συστημική προσέγγιση λύσης προβλημάτων, στοχευμένη στην κάλυψη της από κοινού αναγνωρισμένης ανάγκης, η οποία υπερβαίνει τις κατά μέθοδο γνώσεις των επαγγελματιών και τις κατά κατηγορία και ιδιότητα παροχές. Συνηγορεί ενεργά υπέρ των δικαιωμάτων και της ανατροπής των εμποδίων και των πολιτικών, που συντηρούν τη διάκριση και την αδυναμία, ενώ παρέχει υποστήριξη στην αξιοποίηση των πόρων με προοπτική την ανάπτυξη. Διαθέτει μεγάλο εύρος ευελιξίας, ανάλογα με τις ανάγκες και την κατάσταση στην οποία βρίσκεται το άτομο, η οικογένεια, η ομάδα, ή η κοινότητα (Kirst-Ashman & Hull: 1993, 6-12), που στην περίπτωση της κοινότητας διατυπώνονται ύστερα από διεξοδική έρευνα εκτίμησης κοινωνικών αναγκών του Δήμου / της κοινότητας / της γειτονιάς.

Στο τοπικό επίπεδο οι ολιστικές παρεμβάσεις κινούνται με βασικό άξονα όχι την υποκατάσταση της κοινότητας αλλά την ενδυνάμωσή της, και συνοδεύονται από διεξαγωγή συμμετοχικών ερευνών δράσης και αξιοποίηση τεχνικών κοινοτικής εργασίας και συμβουλευτικής. Διέπονται από πολυμεθοδική, κριτική κοινωνική εργασία, εμπνεόμενη από τη θεωρία ενάντια στις διακρίσεις και την καταπίεση, οι δε παρεμβαίνοντες επαγγελματίες υιοθετούν τον λόγο των τοπικών κοινωνιών, όπως οι ίδιες ονομάζουν, ιεραρχούν τα προβλήματα και αντιλαμβάνονται τις λύσεις τους (Καλλινικάκη, xx).

Σε περιοχές με μεταβαλλόμενη εθνοτική και κοινωνική σύνθεση, παράγεται πολλαπλή αποστέρση, ενώ ο ρατσισμός και ο στιγματισμός συνιστούν μείζονες ιδεολογικές και συναισθηματικές τεχνικές χειραγώγησης. Παράδειγμα, η υπερσυγκέντρωση μεταναστών σε μια γειτονιά ή μια κοινότητα απαιτεί ανάπτυξη τοπικών πολιτικών και πρακτικών συμμετοχικού σχεδιασμού της ένταξής τους, ανάλογα με τη συνολική σύνθεση του πληθυσμού, την οικονομική δραστηριότητα και τη δομή των υφιστάμενων υπηρεσιών εντός και στην περιφέρεια αναφοράς τους. Στο πλαίσιο αυτό η πρόληψη και η άρση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού συνεπάγεται

- εστιασμένη παρέμβαση και παροχή υπηρεσιών στη γειτονιά για την επισκευή και συντήρηση των καναλιών πρόσβασης, δημιουργία ευκαιριών για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του χαμηλού εισοδήματος, της ανεργίας, της έλλειψης υποστηρικτικού δικτύου και των επιπτώσεων από τη διαβίωση σε εξαιρετικά φτωχές γειτονίες χωρίς πρόσβαση σε υπηρεσίες καλής ποιότητας⁴ (Pierson, 2002:17),
- ισχυρή διασύνδεση με φορείς και υπηρεσίες, που καθιστά εφικτή τη διαμόρφωση ολιστικών υπηρεσιών,
- διάλογο μεταξύ επαγγελματιών, χρηστών και κατοίκων, δημιουργία καναλιών

4. Στη χώρα μας, η αντιμετώπιση της φτώχειας θα έχει προτεραιότητα καθότι πριν το ξέσπασμα της κρίσης, κάτω από το όριο της φτώχειας βρίσκονταν το 13% των εργαζομένων, το 25% των συνταξιούχων, το 33% των ανέργων και το 41% των μονογονεϊκών νοικοκυριών με ένα τουλάχιστον εξαρτώμενο παιδί. Η δε μείωση του συνολικού ποσοστού της οικονομικής φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ήταν μόλις 2% (23% πριν από τις μεταβιβάσεις έναντι 21% μετά), ενώ στην Ε.Ε. το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 10% (26% πριν έναντι 16% μετά) (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu> και www.greece_el.pdf).

επιρροής σε κυβερνήσεις και οργανώσεις για ενδυνάμωση της κοινωνικής στήριξης και των δικτύων σε στενή συνεργασία (partnership) με φορείς και τοπικούς οργανισμούς, με την ενεργό συμμετοχή των πολιτών και των τοπικών φορέων σε δράσεις εστιασμένες στη γειτονιά στην ολότητα της (ο.π. 42-66), επίσης

- συστηματική αναζήτηση και ενθάρρυνση για ανάληψη πρωτοβουλιών βελτίωσης των συνθηκών ζωής και δράσεων κοινοτικής ανάπτυξης (Καραγκούνης, 2008).

Η ίδρυση νέων δομών κοινωνικής πολιτικής στο τοπικό επίπεδο, που έχει υποσχεθεί το πρόγραμμα «Καλλικράτης», αποτελεί την πλέον επίκαιρη πρόκληση για τους σχεδιαστές κοινωνικής πολιτικής και για τους κοινωνικούς λειτουργούς. Οι δομές αυτές θα ήταν καλό να ιδρυθούν με πυξίδα τα συμπεράσματα συστηματικής έρευνας εκτίμησης των κοινωνικών αναγκών της τοπικής κοινωνίας, και τη μέγιστη δυνατή δικτύωση των υφιστάμενων υπηρεσιών, συλλόγων και ιδιωτικών πρωτοβουλιών αλληλεγγύης. Στη βάση των ίδιων συμπερασμάτων οι κοινωνικοί λειτουργοί θα μπορέσουν να διαμορφώσουν μια ολιστική - αναπτυξιακή πρακτική. Η ολιστική αυτή πρακτική, όντας διαμετρικά αντίθετη με την ισχύουσα, εν πολλοίς διαχειριστική πρακτική, θα αναδείξει τις κοινωνικές ανάγκες και τα προβλήματα και όχι τις ιδιότητες που έχουν ή οικειοποιούνται οι φορείς αυτών των αναγκών (π.χ. ηλικιωμένοι, 'παράνομοι' μετανάστες, μειονοτικοί, κλπ.) και θα δημιουργήσει κίνητρα για την ανάπτυξη τοπικών κινήματων υπέρ της ισότιμης συμμετοχής και ένταξης, τα μόνα ικανά να προλάβουν και να αποτρέψουν την εκδήλωση φαινομένων στιγματισμού και ρατσισμού στους διευρυμένους δήμους.

Στο πλαίσιο αυτό κοινωνικοί λειτουργοί ειδικευμένοι στην κοινοτική εργασία κινητοποιούν τα μέλη των κοινοτήτων να αναλύουν την κοινωνική πραγματικότητα τους και τη δική τους θέση μέσα σε αυτήν, να αναγνωρίζουν ανάγκες, προβλήματα και ευκαιρίες, να διατυπώνουν αιτήματα, να προσδιορίζουν στρατηγικές και στόχους, να συμμετέχουν σε συλλογικές δράσεις προκειμένου να τις υλοποιήσουν και τέλος να αξιολογούν από κοινού με τον κοινωνικό λειτουργό το αποτέλεσμα των δράσεων αυτών (Καραγκούνης, 2010:391). Οι άμεσα ενδιαφερόμενοι προσδιορίζουν οι ίδιοι τις ανάγκες τους και αναπτύσσουν μορφές γνώσης και πρακτικής, που συνομιλούν με αυτές τις ανάγκες, (Dominelli, 2010). Ανώτερος στόχος είναι η οργάνωση ενός συστήματος παροχής κοινωνικών υπηρεσιών στο τοπικό πλαίσιο, οι οποίες θα είναι «καθολικές, διαθέσιμες και προσβάσιμες σε όλο τον πληθυσμό μέσω δικτύων, που δεν προκαλούν ντροπή, στίγμα ή αισθήματα κατωτερότητας και που έχουν μορφή κοινωνικών δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες» (Titmuss, 2001:66). Ένα σύστημα που θα εξασφαλίζει ευημερία και θα προστατεύει την αξιοπρέπεια των ατόμων και ομάδων ανεξάρτητα από την προέλευση, τον χρόνο παραμονής τους εκεί και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

3. Καθιέρωση παρεμβάσεων πρόληψης και πρώιμης παρέμβασης

Σημαίνουσα πρόκληση συνιστά η διεκδίκηση και η προσπάθεια εφαρμογής πολιτικών πρόληψης σε όλα τα πεδία άσκησης της κοινωνικής εργασίας, προκειμένου να

μειωθούν οι μη αναστρέψιμες καταστάσεις ζωής, πολλές από τις οποίες είναι προβλέψιμες ή και αναμενόμενες. Επείγει η συμβολή των κοινωνικών λειτουργών στην τεκμηρίωση των πλεονεκτημάτων από την εισαγωγή ενός νέου συστήματος κοινωνικής φροντίδας που θα εστιάζει στην πρόληψη, με διατήρηση της αυτονομίας και της αξιοπρέπειας για το μεγαλύτερο δυνατό διάστημα και θα αναπτύσσει πρόωπη και έγκαιρη παρέμβαση, με στόχο την επανάκτησή της. Η έγκαιρη παρέμβαση σε σχήματα οικογενειών που διατρέχουν κίνδυνο να εισέλθουν ή ευρίσκονται σε κατάσταση κρίσης θα εξαντλεί όλα τα μέσα στήριξης των μελών τους, θα προλαμβάνει φαινόμενα κακοποίησης και θα αποτρέπει την κατάτμηση της οικογένειας και τις εισαγωγές σε ιδρύματα.

Καθοριστική θα μπορούσε να αναδειχθεί η προώθηση της πρόληψης μέσω της απασχόλησης κοινωνικών λειτουργών σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, καθώς εκεί είναι εφικτό να αναπτύξουν το πλήρες φάσμα της ολιστικής παρέμβασης (πρόληψη, πρόωπη και έγκαιρη παρέμβαση, παρέμβαση σε κρίση), σε συνδυασμό με διεπιστημονική συνεργασία και δικτύωση υπηρεσιών και με γεφύρωση της εκπαιδευτικής κοινότητας με τυχόν ειδικές ομάδες πληθυσμού και τις τοπικές κοινότητες.

Οι επιπτώσεις από τον επερχόμενο δραματικό περιορισμό των πόρων, υλικών, ανθρώπινων και συμβολικών, θα μπορούσε να περισταλούν από τη θέσπιση καθολικής (προς όλους), επιλεκτικής (στοχευμένης σε ευάλωτες ομάδες) και ενδεδειγμένης (στοχευμένης σε εκείνους σε αυξημένο κίνδυνο ή μόλις αρχίζουν να εμφανίζουν σημεία αδυναμίας, απόκλισης ή διαταραχής κ.ά.) πρόληψης (Hosman, και συν. 2004), και την ισχυροποίηση της δικτύωσης των υφιστάμενων υπηρεσιών, με λειτουργική μεταξύ τους σύνδεση και ουσιώδη συμπληρωματικότητα.

Ειδικότερα στον τομέα της φροντίδας και προστασίας παιδιού και οικογένειας, όπου αν και υπεσχημένη, η προσέγγιση των δικαιωμάτων του παιδιού για πρόληψη και έγκαιρη αντιμετώπιση των πάσης φύσεως αναγκών του, ουδέποτε ευδοκίμησε, θα μπορούσε να δοκιμαστεί η καταξιωμένη στο πλαίσιο του σοσιαλδημοκρατικού κοινωνικού κράτους (στη Σουηδία, ανερχόμενη στις ΗΠΑ και τη Μ. Βρετανία) προσέγγιση για «κοινωνική επένδυση στο παιδί», όπου οι στρατηγικές και πολιτικές της φροντίδας για το παιδί συναρθρώνονται με την προσχολική αγωγή και το εκπαιδευτικό σύστημα (McDonell, 2007, Olk, 2010).

4. Αναθεώρηση του «λόγου» των επαγγελματιών και ισχυροποίηση της επαγγελματικής ταυτότητας

Στο διαρκώς μεταβαλλόμενο πλαίσιο παρέμβασης της κοινωνικής εργασίας ιδιαίτερη σημασία αποκτά ο «λόγος» («discourse») των κοινωνικών λειτουργών, ως ιδεολογική και εξουσιαστική πρακτική, η οποία εκφέρει υπόρρητα ιδεολογικά και πολιτικά νοήματα. Πρόκειται για τις εκφράσεις που χρησιμοποιούν οι κοινωνικοί λειτουργοί όταν αναφέρονται στην εργασία τους, τον τόνο, το ύφος και την εξωλεκτική έκφραση με την οποία συνοδεύεται η εκφορά τους. Φράσεις και χαρακτηρισμοί με τους οποίους περιγράφουν τους συμβαλλόμενους στις παρεμβάσεις τους, στο πλαίσιο της

διεπιστημονικής και της δι-υπηρεσιακής συνεργασίας ή και στο κοινωνικό περιβάλλον τους. Μέσω της εκφοράς των φράσεων αυτών διατυπώνεται και συνάμα δημιουργείται η κατανόηση των προβλημάτων από την οποία στη συνέχεια σχεδιάζεται /ορίζεται η μέθοδος παρέμβασης και «η καθημερινότητα των σχέσεων εξουσίας στην παροχή υπηρεσιών» (Στασινοπούλου, 2010:518).

Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, ενδεικτικό είναι το αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης της φτώχειας και της αποστέρησης στο δημόσιο διάλογο ώστε να αποκρίνεται στην εμπέδωση των νεοφιλελεύθερων σύγχρονων οικονομιών. Ενώ σε ένα ειδικότερο πλαίσιο, εύληπτη είναι η διάδοση της αδυναμίας και ως εκ τούτου της εξάρτησης και του στίγματος στο πεδίο της αναπηρίας, μέσω της χρήσης του ουδέτερου γένους για τον χαρακτηρισμό ενήλικων ατόμων 45+ ετών, ως «μογγολάκια» και οι προσφωνήσεις τους με τη φράση «παιδιά».

Ο διακινούμενος στις υπηρεσίες «λόγος» αποδίδει απόψεις και ιδεολογήματα, αλλά και ανεπίγνωστες ερμηνείες και παρερμηνείες του προσωπικού, του φορέα, της κοινωνίας. Ο «λόγος», ποιος είναι και τι είναι, ή τι είναι δυνατόν να είναι, ο εν δυνάμει θεραπευόμενος, λόγω προέλευσης, ατυχίας ή και επιλογής του, συγκαλύπτει και την αδυναμία των επαγγελματιών να επιδράσουν ή και να θεραπεύσουν και ταυτόχρονα ευνοεί την καλλιέργεια του φαινομένου της μαθημένης ανημποριάς στον ίδιο⁵.

Αποκαλυπτική είναι η “αργκό” του προσωπικού στο πεδίο της ψυχικής υγείας για ασθενείς πάσχοντες από σχιζοφρένεια «που κάνουν καριέρα» ή στη γενική εκπαίδευση, όπου Ρομά μαθητές χαρακτηρίζονται «μαθητές που δεν μαθαίνουν». Κατατάσσοντας τα υποκείμενα σε ομάδες «ανεπίδεκτων παρέμβασης», οι επαγγελματίες απαλλάσσονται από την ανάληψη στοχευμένων δράσεων υπέρ τους, και από τις δικές τους ευθύνες για τη θεραπεία ή την εκπαίδευση τους αντίστοιχα.

Η ετικέτα που επισυνάπτεται σε ένα πρόσωπο, μια ομάδα, διαδίδει και μεταδίδει σε άλλα άτομα, ομάδες και θεσμούς, συμπυκνωμένες πληροφορίες, οι οποίες τους επιγράφουν, τους περιγράφουν και τους ταξινομούν σε μια ή περισσότερες κατηγορίες ικανοτήτων, πράξεων, αδυναμιών ή και κινδύνων. Οι ταξιθετήσεις αυτές με τη σειρά τους επισύρουν αντίστοιχες προσδοκίες της κοινωνίας σχετικά με τη συμπεριφορά, την κοινωνική θέση και την προοπτική αυτών των ατόμων, ομάδων και θεσμών, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το πέρας της παρέμβασης⁶. Ο ίδιος, ο ενιαίος χαρακτηρισμός του απευθυνόμενου σε μια κοινωνική υπηρεσία και εκείνου που γίνεται αποδέκτης της με τον όρο «εξυπηρετούμενος» είναι εφησυχαστικός, δηλωτικός ότι το άτομο βρίσκεται σε διαδικασία εξυπηρέτησης ή ότι εξυπηρετείται επαρκώς, ακόμη και

5. Η επαναλαμβανόμενη έκθεση του ατόμου σε εμπειρίες επιβεβαίωσης των περιορισμών, που του προκαλεί η «αρνητική» ιδιότητα, το «έλλειμμα» που φέρει, συμβάλει στη διαμόρφωση πεποίθησης για την ανικανότητά του.

6. Αντίστοιχες επιπτώσεις έχει η διαδεδομένη στο σώμα των κοινωνικών λειτουργών διάκριση μεταξύ πτυχιούχων τεχνολογικής και πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, που διαχωρίζει μεταξύ τους άτομα, που φέρουν ίδια χαρακτηριστικά και την ίδια επαγγελματική ταυτότητα.

στις περιπτώσεις που ενδέχεται λόγω έλλειψης κατάλληλων και επαρκών πόρων να αντιμετωπίζεται με μη παραδεκτό από δεοντολογική και πολιτισμική άποψη τρόπο, ή και να «κακοποιείται».

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η συνειδητή εγκατάλειψη του «λόγου» που στρεβλώνει και συσκοτίζει το πραγματικό γεγονός ζωής ή την οδύνη του υποκειμένου και η αντικατάσταση του από αυτόν που αναδεικνύει τα χαρακτηριστικά του τόπου, τα δικαιώματα των υποκειμένων και αναμεταδίδει με ακρίβεια τα αιτήματα και τις ανάγκες τους, όπως τα ορίζουν τα ίδια, θα επιφέρει σημαίνουσα ενίσχυση της ταυτότητας της κοινωνικής εργασίας.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί αναφερόμενοι στην επαγγελματική τους ταυτότητα εξετάζουν κριτικά αν και σε ποιο βαθμό εκφράζουν το όραμα για αξιοπρέπεια, σεβασμό και απελευθέρωση. Αν υπερασπίζονται ανοικτά την ετερότητα και πείθουν πως μια καταγωγή (βλ. Ρομά), μια ιδιότητα (βλ. ειδική μαθησιακή δυσκολία) ή ένα γεγονός ζωής (βλ. μετανάστευση) δεν αποτελεί κριτήριο διαφοροποίησης, αλλά ατομικό χαρακτηριστικό υπαγωγής στο καθολικό δικαίωμα για κοινωνική ένταξη και στην πραγμάτωση της. Η νέα επαγγελματική ταυτότητα περιλαμβάνει ειδίκευση, παραπέμπει σε ειδικότητα και αποδίδει τον ολιστικό προσανατολισμό των εφαρμογών της κοινωνικής εργασίας ανεξάρτητα από το μέγεθος της μονάδας στην οποία παρεμβαίνει και το σχήμα του αποδέκτη (άτομο, οικογένεια, ομάδα, κοινότητα, γειτονιά). Επίσης αναδεικνύει την κοινοτική εργασία ως ολοκληρωμένη συνθήκη παρακίνησης των πολιτών να δράσουν συλλογικά και να συστήσουν εταιρικές σχέσεις για κοινωνική και κοινοτική ανάπτυξη, να συμβάλουν στη μεγιστοποίηση της απόδοσης των πόρων ή και στην παραγωγή νέων.

Η δέσμευση σε αξίες, ειδικευμένους κανόνες δεοντολογίας, έλεγχο μεροληψίας, σε κοινωνικά δικαιώματα και τη μέγιστη αξιοποίηση των πόρων, μέσω δικτύωσης εντός των φορέων και σε διεπεγγαλματικό, διυπηρεσιακό επίπεδο, θάταν καλό να καταστεί αναγνωρίσιμη.

5. Η καθιέρωση της έρευνας ως ουσιώδους μέρους της πρακτικής

Σημαίνουσα πρόκληση συνιστά η καθιέρωση της έρευνας ως ουσιώδους, “οργανικού μέρους της πρακτικής της κοινωνικής εργασίας και σημαντικής στρατηγικής για επίτευξη της κοινωνικής αλλαγής”, (D’Cruz and Jones, 2003:80). Η έρευνα της γενικής πρακτικής θα φωτίσει τη μεθοδολογία και τις αποδόσεις των παρεμβάσεων, θα ενδυναμώσει τις προσεγγίσεις και θα αναδείξει τις καλές πρακτικές, ενώ η έρευνα της κλινικής θα υποδείξει την ετοιμότητα και την αποδοτικότητα της θεραπευτικής βοηθητικής σχέσης και των τεχνικών.

Η Lena Dominelli (2009) έχει δώσει μια από τις πληρέστερες περιγραφές των στόχων της έρευνας της κοινωνικής εργασίας, η οποία εν πολλοίς συμπυκνώνει τις προκλήσεις για την περίπτωση της έρευνας αλλά και της πρακτικής στη χώρα μας. Σύμφωνα με αυτήν την περιγραφή, η έρευνα της κοινωνικής εργασίας αποσκοπεί στην

ανύψωση της θέσης του επαγγέλματος στο πεδίο άσκησής του και στο ακαδημαϊκό, στη βελτίωση των παρεχόμενων κοινωνικών υπηρεσιών μέσω της ανάδειξης των απόψεων των ίδιων των αποδεκτών τους σχετικά με την ποιότητα και την επάρκεια τους, στην αξιολόγηση του βαθμού αξιοποίησης των παρεχόμενων υπηρεσιών και των χαρακτηριστικών εκείνων που τις αξιοποιούν, την ανάδειξη των ζητημάτων που χρήζουν βελτίωσης, τη διασαφήνιση του βάθους και της περιπλοκότητας που χαρακτηρίζει την πρακτική της κοινωνικής εργασίας, τη διερεύνηση προβλημάτων, την ανάδυση νέων, πρόσθετων ερωτημάτων, και τέλος, στην επαύξηση του κριτικού στοχασμού των επαγγελματιών (Dominelli, 2009: 246).

Η συστηματική έρευνα της πρακτικής θα αναδείξει τρόπους σχεδιασμού θεωρητικά τεκμηριωμένων, χειραφετικών και ενδυναμωτικών παρεμβάσεων και θα αξιολογήσει την εξέλιξη τους στα διάφορα στάδια (ψυχοκοινωνική υποστήριξη, συμβουλευτική, θεραπεία, κοινωνική επανένταξη). Η συγκριτική αξιολόγηση δεδομένων από τη δράση ομοειδών φορέων, συναφών προγραμμάτων, την ποιότητα των υπηρεσιών και την ποιότητα ζωής μετά την ολοκλήρωση της παροχής τους, θα φωτίσει προτάσεις για διαμόρφωση ή μεταρρύθμιση υπηρεσιών.

Ο διάλογος και ο κριτικός στοχασμός επί των διεργασιών που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της θεραπευτικής σχέσης ανατροφοδοτούν, εμπλουτίζουν και ισχυροποιούν τις αξιοποιούμενες τεχνικές. Φωτίζουν πτυχές της γενικής πρακτικής όπως: πώς εμπλέκονται οι επαγγελματίες, πώς νοηματοδοτούν και αξιολογούν τις ιδιαίτερες ανάγκες των αποδεκτών και με ποιές διαδικασίες και τεχνικές αποκρίνονται σε αυτές; ποιά είναι τα χαρακτηριστικά μιας «επιτυχημένης» παρέμβασης στα διάφορα στάδια της (γνωστική εκτίμηση, θεραπευτική παρέμβαση, κλείσιμο της συνεργασίας, αποκατάσταση, κ.ά.); Ή εστιάζουν στη δυναμική της επαγγελματικής σχέσης και αποκαλύπτουν ποια στοιχεία αλλάζουν και πώς στη διάρκεια της θεραπευτικής διεργασίας, ποιές σημασίες τους αποδίδουν οι συμβαλλόμενοι; ποιές οι αντιλήψεις των επαγγελματιών σχετικά με τις προκλήσεις και τις δυσκολίες που συναντούν στην καθημερινή ή την ειδικευμένη πρακτική τους και ποιές από αυτές ενδέχεται να επηρεάσουν θετικά ή και αρνητικά τη θεραπευτική πράξη;

Ερευνητικά ερωτήματα απευθύνονται στο ατομικό-επαγγελματικό, στο επίπεδο της οργάνωσης, αλλά και σε αυτό της θεσπισμένης κοινωνικής πολιτικής. Παράδειγμα: η επιλογή της επικεντρωμένης σε στόχο παρέμβασης ήταν η καταλληλότερη; η πρόσβαση στο σύνολο των παροχών θα εξασφαλίσει τους απαραίτητους πόρους για επαρκή και ανεξάρτητη διαβίωση; η έκβαση της περίπτωσης συνάδει με το στόχο της υπηρεσίας, πχ για αύξηση περιπτώσεων σε ανάδοχη φροντίδα; ποια τα συμπεράσματα ερευνών από την πορεία παρόμοιων περιπτώσεων σε κατοπινά στάδια ανάπτυξης (ηλικία, ρόλοι), κ.ά.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί καλούνται να υπερβούν τις επιφυλάξεις και τα διλήμματα σχετικά με την ομαδοποίηση-ταξινόμηση της ατομικής εμπειρίας και τον κίνδυνο έκθεσης των υποκειμένων και να προχωρήσουν στη μελέτη των διεργασιών και της βίωσης θεραπευτικής, βοηθητικής σχέσης και των αποδόσεων της. Οι έρευνες με αξιο-

ποίηση μεθόδων ποιοτικής έρευνας που αναδεικνύουν τον λόγο των συμβαλλόμενων στην πρακτική, και εκείνων που αξιοποιούν τις κοινωνικές υπηρεσίες, θα επιτρέψουν την ανάγνωση - κατανόηση των εμπειριών και των απόψεών τους, που με τη σειρά της θα οδηγήσει τους επαγγελματίες σε ακριβέστερη ανίχνευση των αναγκών και των προσδοκιών τους. Η έρευνα της εμπειρίας και των βιωμάτων των αποκλεισμένων, περικλείει και την ανάλυση των κινήτρων των ερευνητών καθώς και εκείνων που θα αξιοποιήσουν τα συμπεράσματα της.

6. Εκπαίδευση και εξειδίκευση

Ανακλώμενες στο πεδίο της εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία, οι σύγχρονες προκλήσεις υποδεικνύουν την καλλιέργεια αλληλοδραστικών - αντανakλαστικών τρόπων μάθησης, την ευαισθητοποίηση των φοιτητών για ανάπτυξη της επίγνωσης για τη σύνδεση που υπάρχει μεταξύ δομικής κυριαρχίας και ατομικών ορίων. Βασικό ζητούμενο η προετοιμασία για άσκηση κριτικής πρακτικής σε σύγχρονα ρευστά, μεταβαλλόμενα κοινωνικά πλαίσια και σε περιβάλλοντα εχθρικά προς την ιδεολογία και τη στόχευση των παρεμβάσεων της (π.χ. στην ισότιμη πρόσβαση και ένταξη). Η εποπτεία που συνοδεύει την εκπαίδευση των φοιτητών στις εφαρμογές και την έρευνα της κοινωνικής εργασίας (πρακτική άσκηση) επιτρέπει την πρώιμη ευαισθητοποίηση τους στην αυτογνωσία και τη συνεχή απόδοση νοήματος στις μορφές εξουσίας και τις εκφράσεις της, καθώς και στις συνθήκες ανισότητας, καταπίεσης και εκμετάλλευσης, που δημιουργεί.

Σχολές και Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας θα χρειαστεί να αποκριθούν στο επείγον αίτημα για ανάπτυξη μεταπτυχιακών σπουδών στα ποικίλα πεδία, τις μεθόδους και τις τεχνικές παρέμβασης και στην έρευνα της.

Μεταξύ των ειδικεύσεων σημαίνουσα θέση κατέχει η κλινική κοινωνική εργασία λόγω της αυξανόμενης ετοιμότητας για κατανόηση και νοηματοδότηση υπαρκτών ή επαπειλούμενων να συμβούν απωλειών και πολύσημων τραυματικών εμπειριών, ατομικών, συλλογικών και διαγενεακών. Ομοίως, οι καταστάσεις κρίσης αποτελούν ανέκαθεν συχνό φαινόμενο στις κοινωνικές υπηρεσίες (Βεργέτη, 2009:161-162) και μείζον αντικείμενο παρέμβασης, αφού τα άτομα σε κατάσταση κρίσης είναι διαθέσιμα για βοήθεια και ανοικτά σε παρέμβαση (Parad και Parad, 1999).

Η εξελισσόμενη την περίοδο της συγγραφής του κειμένου, εγχώρια και διεθνής κρίση, παρότι εμφανίζεται ως κατ' εξοχήν οικονομική, συνιστά μια βαθειά κρίση κοινωνικών αξιών, σχέσεων και δεσμών, που λαμβάνει χώρα σε συνθήκες εμφύλιων και εχθρικών πολέμων, φτώχειας, απειλών για το περιβάλλον και κάθετης αύξησης των φαινομένων εκμετάλλευσης, αποκλεισμού και χειραγώγησης. Το «κράτημα» του ατομικού και συλλογικού κλονισμού που προκαλείται, του αιφνιδίου -απρόσμενου, της αβεβαιότητας, της διαφορετικότητας, της επαπειλούμενης πλήρους μεταβολής και ρήξης των δεσμών και η επεξεργασία τραυμάτων προσιδάζουν με τεχνικές κλινικής κοινωνικής εργασίας. Το ίδιο ισχύει και για τη διεργασία συνεπειών, ανεπίλυτου πένθους ή και αμυνών που δομούνται στα ίχνη πρώιμων ή παγωμένων στο χρόνο τραυματικών εμπειριών.

Η παραδοσιακή εστίαση στα «δυνατά σημεία» είναι χρήσιμη σε περιπτώσεις όπου χωρεί δημιουργική αντίδραση και αλληλεγγύη, όμως δεν είναι επαρκής. Χρειάζεται στοχαστική εντρύφηση στην κατάκτηση όχι μόνο της γνώσης αλλά της επίγνωσης, όχι μόνο της κατανόησης αλλά της ενσυναίσθησης για δυσβάστακτες εμπειρίες απώλειας και τραύματος. Όπου ο κοινωνικός λειτουργός υιοθετεί τον κόσμο του ατόμου και του δημιουργείται η εμπειρία του πώς είναι εκείνο το άτομο στον κόσμο του. «Αισθάνεσαι τον προσωπικό κόσμο του σαν να ήταν δικός του, αλλά χωρίς να ξεχνά το «σαν να» » (Rogers, 1961:284), «με επίγνωση της διαφοροποίησης του από το άτομο αυτό, ως βίωση ενός ισοδύναμου συναισθήματος (Thomas & Woods, 2008:161).

Αυξημένη αναμένεται η αξιοποίηση κλασικών τεχνικών κλινικής πρακτικής όπως, η εγγύτητα, η ειλικρίνεια, ο σεβασμός και η αξιοπρέπεια για τις δυσκολίες που τα άτομα έχουν βιώσει στο παρελθόν και για τις προσπάθειες που καταβάλουν στο παρόν της θεραπευτικής διαδικασίας, καθώς και εκείνων που εφαρμόζονται στην εργασία με ομάδες παιδιών, εφήβων και αυτοβοήθειας.

Σήμερα η κλινική πρακτική της κοινωνικής εργασίας ασκείται περιορισμένα στο πεδίο της ψυχικής υγείας, κυρίως λόγω υποστελέχωσης των υπηρεσιών, έλλειψης εξειδίκευσης στους επαγγελματίες και επίταξης των αιτημάτων για άμεσες ανάγκες εξασφάλισης πόρων. Τα αιτήματα για συμβουλευτική έχουν περιοριστεί ή αφορούν βραχεία διάρκεια και περιορισμένη εστίαση. Επίσης η αντιμετώπιση των αναγκών των ατόμων με αναπηρία και με χρόνιες σοβαρές ασθένειες έχει μονομερή, προνοιακό και όχι κλινικό προσανατολισμό. Η πρόωπη υπαγωγή των ατόμων αυτών σε επιδόματα και διακριτή από τα αντίστοιχα γενικά συστήματα, εκπαίδευση, κατάρτιση, φροντίδα, σε συνδυασμό με την παραγνώριση των αναγκών των φροντιστών τους, δεν ευνοεί την ένταξή τους στην απασχόληση και την κοινωνία.

Φοιτητές, επαγγελματίες και επόπτες αξίζει να ειδικευθούν σε μια ανακλαστική - στοχαστική σχέση με την πρακτική και στην ενεργή αναζήτηση τεκμηρίων επιβεβαίωσης από τους ίδιους τους αποδέκτες, στη διάρκεια και όχι μόνον στη λήξη της παρέμβασης, ως προς ποια σημεία ήταν άρτια και βοηθητικά και ποια ατελή και ανασταλτικά.

7. Πρόληψη - αποτροπή της θεσμικής κακοποίησης

Καθώς η ιδρυματική φροντίδα εξακολουθεί να αποτελεί επίσημη πολιτική προσασίας για τα παιδιά και βαίνει αυξανόμενη για τους ηλικιωμένους και πλείστες μορφές χρονίως πασχόντων και αναπήρων⁷, ο διαρκής, εμπεριστατωμένος έλεγχος και

7. Η αύξηση του προσδόκιμου ζωής και οι εξελίξεις στην ιατρική τεχνολογία έχουν επιφέρει αύξηση των ομάδων που έχουν ανάγκες αυξημένης στήριξης για μακρύ χρονικό διάστημα, οι οποίες λόγω της ρευστότητας της σύγχρονης οικογένειας δεν (θα) είναι δυνατό να καλύπτονται επαρκώς εντός αυτής.

Η συνεχής επανάληψη χορήγησης βασικής φροντίδας στα ιδρύματα παρασύρει σε τυποποιημένες πρακτικές εξυπηρέτησης, που ευνοούν την αποπροσωποποίηση, την έκπτωση ικανο-

ο περιορισμός της θεσμικής / ιδρυματικής κακοποίησης, αποτελούν μια ακόμη πρόκληση για την κοινωνική εργασία, τις κοινωνικές και τις επιστήμες του ανθρώπου.

Θεσμική ή συστημική κακοποίηση (system abuse) συμβαίνει όταν στο πλαίσιο της υλοποίησης πολιτικών και προγραμμάτων, που έχουν σχεδιαστεί και λειτουργούν για να προσφέρουν φροντίδα και προστασία σε άτομα εκτός του φυσικού, οικογενειακού – κοινωνικού πλαισίου τους, λαμβάνουν χώρα παραλήψεις ή επιβλαβείς ενέργειες οι οποίες προκαλούν βλάβες και τραύματα στα άτομα αυτά. Η απουσία κατάλληλων πολιτικών, πρακτικών ή διαδικασιών ευνοούν παραλείψεις και ενέργειες των μελών της διοίκησης, του προσωπικού ή και των εθελοντών, οι οποίες είναι ικανές να υπονομεύσουν την ψυχοκοινωνική, συναισθηματική, νοητική ακόμη και τη φυσική (σωματική) ανάπτυξη αλλά και την ασφάλεια των ατόμων υπό προστασία. Η ανεπαρκής ποσοτικά και ποιοτικά στελέχωση, χωρίς εποπτεία, ωθεί σε υιοθέτηση πρακτικών που υποτιμούν, αγνοούν τις ατομικές ανάγκες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και σε ελλιπή συνεννόηση και συντονισμό μεταξύ τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα παραπομπές ατόμων και αιτημάτων από τον ένα στον άλλο, ελλιπή τεκμηρίωση σημαντικών αποφάσεων για τη ζωή τους, μακρόχρονες διαδικασίες απόκρισης σε αιτήματα, ασάφειες και ασυνέπειες στη τήρηση υπεσχημένων σε μεταβατικά στάδια. Η συνθήκη αυτή συχνά επιβαρύνεται από την απουσία ειδικευμένων υπηρεσιών ή από τη λειτουργία απρόσιπων υπηρεσιών, λόγω γεωγραφικής ή συμβολικής, πολιτισμικής και γλωσσικής απόστασης.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί θα χρειαστεί να παραμείνουν ενεργοί υποστηρικτές για την εμπέδωση της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης και αυτής στο πεδίο της παραβατικότητας και να αναδειχθούν υποκινητές και ενεργοί μέτοχοι στο κίνημα προστασίας από κάθε μορφής ίδρυμα και ενάντια στο ίδρυμα. Ένα κίνημα με διπλό στόχο, τη διακοπή της εισαγωγής σε ιδρύματα, την έξοδο όσων ευρίσκονται εκεί και την πρόληψη της κακοποίησης σε κάθε είδος θεσμικής φροντίδας, ακόμη και σε ξενώνες βραχείας παραμονής ή σε ανάδοχο σχήμα. Με δέσμευση στην εντατική προστασία των ατόμων από το βασικό χαρακτηριστικό της προστασίας τους, «το φαινόμενο της διαφθοράς της φροντίδας» (Ασημόπουλος, 2009:27).

8. Αναμέτρηση αντί συμμόρφωση με την ισχύουσα κοινωνική πολιτική

Η συζήτηση των προκλήσεων για προσαρμογές και αλλαγές στη σύγχρονη πρακτική της κοινωνικής εργασίας, που επιχειρείται στο παρόν κείμενο, δεν μπορεί να

τήτων και την κατάθλιψη, ενώ εν καιρώ καταλήγουν σε εκατέρωθεν αποεπενδύσεις επαγγελματικών ρόλων και στόχων ζωής. Το γρήγορο τάισμα στο δωμάτιο, η καθιέρωση της πιζάμας ως μόνιμης ημερήσιας περιβολής και της πάνας για ανενόχλητες νύχτες ανεξάρτητα από το βαθμό ικανότητας αυτοϋπηρέτησης, η καθαριότητα ηλικιωμένων γυναικών από άνδρες νοσηλευτές παρότι τις θίγει, η προσθήκη δόσεων φαρμάκων στο φαγητό που αλλοιώνει τη γεύση, είναι μερικές από τις πρακτικές αυτές.

μην περιλάβει παράγοντες που επηρέασαν τη διαμόρφωση της⁸. Και αυτό, επειδή οι αλλαγές θα επέλθουν όχι μόνο υπό την πίεση των διεθνών και εγχώριων κοινωνικών μεταβολών αλλά και μέσα από στοχασμό, επαναδιαπραγμάτευση των αποδόσεων της και μέσα από ρήξεις με ό,τι έδρασε ανασταλτικά στην ανάπτυξη της.

Η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας αναπτύσσει στενή σχέση με την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ανάπτυξη των κοινωνιών, ενώ οι εφαρμογές της συναρθρώνονται με την εκάστοτε ισχύουσα κοινωνική πολιτική και δόμηση της κοινωνίας των πολιτών. Το ίδιο συνέβηκε στην Ελλάδα, όπου η αξία της άσκησης κοινωνικής πολιτικής έγινε κατάδηλη κυρίως τη μεταπολεμική περίοδο, όταν έγινε συνείδηση ότι η αντιμετώπιση των οξέων κοινωνικών προβλημάτων ήταν εφικτή μόνο με την παρέμβαση του κράτους (Κασιμάτη, 2002), χωρίς ποτέ να λάβει χαρακτήρα καθολικού, κοινωνικού κράτους. Η δημιουργία του τελευταίου δεν αποτέλεσε αίτημα και διεκδίκηση της κοινωνίας των πολιτών, ούτε και ορίζοντα ευημερίας και ανάπτυξης. Οι διεκδικήσεις προς το κράτος δεν αφορούσαν την ανάπτυξη θεσμών κοινωνικού κράτους, συνήθως αφορούσαν σε πιέσεις για ευνοιοκρατικές παροχές, ενώ το διαμορφωμένο ατελές κοινωνικοπολιτικό μόρφωμα ευόδωσε τη λειτουργία της οικογένειας ως ενότητας παροχής κοινωνικής προστασίας και αναδιανομής πόρων (Petmesidou, 2006a)⁹.

Με βάση τα παραπάνω η κοινωνική εργασία ασκήθηκε σε κενό κοινωνικού κράτους, χωρίς το απαραίτητο υπόβαθρο και κέλυφος¹⁰, εφαρμόζοντας στοιχειώδεις, ανεπαρκείς πολιτικές, ασύμμετρες με τις κοινωνικές ανάγκες του πληθυσμού. Οι κοινωνικοί λειτουργοί συναντήθηκαν με τα πιο εύθικτα μέλη της κοινωνίας, στα πλέον ευπαθή σημεία της (φτωχογειτονίες, ιδρύματα, συντρίμια καταστροφών φυσικής και ανθρώπινης προέλευσης, κ.ά.) με όρους ασύντακτους με τις αξίες και τις αρχές της κοινωνικής εργασίας ή και αντίθετους με αυτές. Πολύσημες και άξιες ειδικής μελέ-

8. Για μια μεστή παρουσίαση της Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα βλ. το βιβλίο των Α. Καλούτση και Θ. Παπαφλέσσα (2007) σελ. 111-152.

9. Ακόμη και κινήματα που ευνοήθηκαν από συστάσεις και προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως αυτά των ατόμων με αναπηρία και των μονογονεϊκών οικογενειών με αρχηγό γυναίκα, παρά τις αυξανόμενες καταστάσεις κρίσης και περιθωριοποίησης που αντιμετωπίζουν τα μέλη τους, περιορίστηκαν κύρια σε διεκδικήσεις επιδομάτων και όχι υπηρεσιών, εξασφαλίζοντας στοιχειώδη επιβίωση χωρίς ένταξη.

10. Το ελληνικό κράτος αν και προσδιορισμένο ως “κοινωνικό κράτος δικαίου” στο άρθρο 25, παράγραφος 1 του Συντάγματος του 2001, στην καθημερινή σχέση και συναλλαγή των πολιτών με τους εκφραστές του, δεν είναι ούτε κοινωνικό, ούτε δίκαιο. Οι θεσμοί είναι αδύναμοι, επιδέχονται ποικίλες αναγνώσεις και ερμηνείες αλλά και ποικιλότροπες παραβιάσεις. Άλλοι παραμένουν αδρανείς για μεγάλα χρονικά διαστήματα σε αναμονή της δημοσίευσης συναφών υπουργικών αποφάσεων. Πολλοί νόμοι είναι μονής κατεύθυνσης, αγνοούν άλλους, τους οποίους επηρεάζουν ή με τους οποίους συνεργούν, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται αντιφάσεις και εμπόδια κατά την υλοποίησή τους.

της είναι οι επιπτώσεις από τη «συνέργεια» των κοινωνικών λειτουργών στην υλοποίηση μέτρων πολιτικής για το παιδί και την οικογένεια, κύριο αποδέκτη και σύμμαχο των παρεμβάσεων της¹¹, επειδή ουδέποτε σχεδιάστηκε μια συνεκτική κοινωνική πολιτική για την οικογένεια και το παιδί (Στασινοπούλου 2010, Kallinikaki, 2010:188), ενώ τα μέτρα υπέρ τους ενέχουν αντιφάσεις και συσκοτίσεις των προθέσεων των σχεδιαστών τους, όπως αυτά υπέρ των «απροστάτευτων» μελών της και εκείνα υπέρ της πολύτεκνης οικογένειας, τα οποία συνιστούν μέτρα δημογραφικής και όχι κοινωνικής πολιτικής (Μουσούρου, 2005:217)¹². Οι επαγγελματίες φαίνεται ότι ανταπεξήλθαν, τηρώντας τις αρχές της κοινωνικής εργασίας, αξιοποιώντας τα πλεονεκτήματα της «πρόσωπο με πρόσωπο» σχέσης με τους γονείς, εξαντλώντας τη δημιουργικότητα τους και αναπτύσσοντας ισχυρούς θύλακες αλληλεγγύης μεταξύ τους.

Η πρακτική της κοινωνικής εργασίας μετείχε στην παροχή στοιχειωδών υπηρεσιών από υποστελεχωμένους φορείς, σε ένα πλαίσιο κοινωνικής φροντίδας που τελούσε υπό διαρκή αναμόρφωση ή και κατάργηση, με κύρια ορόσημα το «πρόγραμμα κοινωνική πρόνοια 1988-1992», τη συγκρότηση Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Φροντίδας το 1998, και την αναδιάρθρωση του ίδιου συστήματος το 2003, (ΚΕΠΕ, 1989, Καλούτση και Παπαφλέσσα, 2007, Στασινοπούλου, 2010, Petmesidou, 2006b, Ζαϊμάκης και Καλλινικάκη, 2004). Οι απόπειρες κοινωνικής μεταρρύθμισης από τα μέσα της δεκαετίας του '80 αποδείχθηκαν ατελείς και ασυνεχείς (ένταξη, μετανάστευση, μακροχρόνια φροντίδα), ανολοκλήρωτες (ψυχιατρική, υγεία-πρόνοια), ή ατελέσφορες (ΚΕΚΥΚΑΜΕΑ), κυρίως επειδή ήσαν «ακατάκτητες» αφού δεν αποτελούσαν αίτημα της κοινωνίας ή των φορέων. Οι κοινωνικοί λειτουργοί ανέλαβαν ενεργό ρόλο, πρωτοστάτησαν στις μεταρρυθμίσεις, όμως ακόμη και σε αυτές που έτυχαν κοινωνικής υποδοχής όπως, το εθνικό σύστημα υγείας, τα προγράμματα «βοήθεια στο σπίτι», η ψυχιατρική μεταρρύθμιση, η ίδρυση πλήθους μη κυβερνητικών οργανώσεων, δεν έγινε κατορθωτή η καθιέρωση των αρχών της κοινωνικής εργασίας για καθολικότητα, επιλεκτικότητα και συνεχείς υπηρεσίες ποιότητας.

Η κοινωνική εργασία-όπως και οι άλλες κοινωνικές ανθρωπιστικές επιστήμες και η κοινωνία-δεν έχει αντιπαρατεθεί σε μείζονα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής και διοίκησης παρότι θίγουν θεμελιώδεις αρχές της και συμβάλλουν στη δημιουργία και την επιδείνωση κοινωνικών προβλημάτων. Πρόκειται για την ταύτιση της κοινωνικής δικαιοσύνης με κενή ρητορεία των πολιτικών και των κυβερνήσεων, και τη μη αυτοδίκαιη, καθολική εφαρμογή των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, παρά την

11. Η κατίσχυση της αποσπασματικότητας, της ελλειμματικότητας και της πελατειακής σχέσης στο τοπικό και εθνικό επίπεδο παροχής κοινωνικών υπηρεσιών και υγείας – ψυχικής υγείας, εξώθησε σε μεγέθυνση της εμπλοκής της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας ως κύριου, αλλά «ανίσχυρα παντοδύναμου φορέα κοινωνικής φροντίδας, λόγω της αποσιώπησης του υπέρμετρου φόρτου και της οδύνης των φροντιστριών» (Καλλινικάκη, 2010:372).

12. Για μια εκτενή περιγραφή της εν λόγω πολιτικής βλ. Βεργέτη 2009: 91-121, Μουσούρου, 2005.

κύρωση των διεθνών συμβάσεων, την υιοθέτηση των χαρτών και τη θέσπιση συναφών νόμων (Βενιέρης, 2009). Επιπλέον όπως η κυβέρνηση, οι αρμόδιοι φορείς και η κοινωνία έχουν επιλέξει την άρνηση των νηπίων τεκμηρίων για ωμές παραβιάσεις τους, τα οποία δημοσιοποιούνται σε εμπεριστατωμένες εκθέσεις των εθνικών σωμάτων παρακολούθησης και ελέγχου, ακόμη και όταν εκβάλουν σε σαφείς συστάσεις και σε υπέρογκα πρόστιμα από υπερεθνικές αρχές¹³.

Η εκπαίδευση στην κοινωνική εργασία έχει ασκήσει τη δική της αρνητική επίδραση στην ανάπτυξη της. Η μακρόχρονη παροχή της εκτός του ακαδημαϊκού χώρου υπό την εποπτεία του Υπουργείου Υγείας Πρόνοιας (1948 - 1984), με επακόλουθη ένταξη στην ανώτερη τεχνολογική εκπαίδευση (ΤΕΙ) δεν ευνόησε τη θεωρητική τεκμηρίωση, τη στέρεα αποτίμηση των παρεμβάσεων και προκάλεσε μεγάλη καθυστέρηση στην καθιέρωση των ειδικεύσεων της λόγω μη ανάπτυξης μεταπτυχιακών σπουδών. Στο περιβάλλον αυτό έμφαση δόθηκε στη μέθοδο, τις εφαρμογές, το πώς κάνει τι, η οποία επέφερε ισχυροποίηση των εφαρμογών και δείγματα διεπιστημονικής συνεργασίας και πρωτοβουλίες αναβάθμισης και μεταρρύθμισης υπέρ των ευάλωτων ομάδων κάθε τύπου και μορφής. Όμως δεν ευνόησε την έρευνα, τη δημοσίευση της εμπειρίας των επαγγελματιών και τη συγγραφή συγγραμμάτων.

Ως επακόλουθο των εφαρμογών της ελλειμματικής, χωρίς συντονισμό μεταξύ υπουργείων και φορέων, κοινωνικής πολιτικής, οι παρεμβάσεις της κοινωνικής εργασίας περιορίστηκαν στο μικρο- και τριτογενές επίπεδο (αντιμετώπιση εκδηλωμένων και οξέων προβλημάτων) και σε «σμικρύνσεις» των βασικών τους στόχων για αλλαγή και αυτοπραγμάτωση, γεγονός που αποτέλεσε αρνητικό πρόσημο στη διαμόρφωση της ταυτότητας και στην αυτοτέλεια της. Οι κοινωνικοί λειτουργοί υπό το βάρος των απαιτήσεων της παρέμβασης στη λεγόμενη πρώτη γραμμή, επικεντρώθηκαν στην ανάπτυξη των διαδικασιών και τη βελτίωση των μεθοδολογικών και αναλυτικών εργαλείων, που χρησιμοποιούσαν στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των παρεμβάσεων, ενώ ασχολήθηκαν ελάχιστα με την αξιολόγηση και την έρευνα.

Οι εφαρμογές του υπολειμματικού, πελατειακού συστήματος κοινωνικής πολιτικής συνέβαλε σε στιγματισμό και διαίρεση της κοινωνίας (Titmuss, 2001), και σε σοβαρές ανεπάρκειες, αδυναμίες και διλήμματα, που συχνά εκλαμβάνονται ως έλλειμμα δεξιοτήτων, γνώσεων ακόμη και ευαισθησίας των επαγγελματιών που τις υλοποιούν. Η πρακτική της κοινωνικής εργασίας διαχειρίστηκε πλήθος απαιτήσεων και

13. Εύγλωπες είναι οι ετήσιες εκθέσεις του συνηγόρου του πολίτη για παραβιάσεις δικαιωμάτων μεταναστών και προσφύγων και του βοηθού συνηγόρου του παιδιού για τις απαράδεκτες συνθήκες στα ιδρύματα και τις καταδίκες της χώρας για τη λειτουργία σχολείων για Ρομά μαθητές αντί της ένταξής τους στα δημόσια σχολεία (ενδεικτικά βλ. www.synigoros.gr).

Ωστόσο οι καταδίκες για τη λειτουργία των αμιγών σχολείων στον Ασπρόπυργο δεν εμπόδισαν την ίδρυση του 12^{ου} Δημοτικού και του 14^{ου} Νηπιαγωγείου εντός του αστικού ιστού της Κομοτηνής, το 2008, για τους Ρομά μαθητές με προέλευση τον Οικισμό Αλάν Κουγιού, που ως τότε φοιτούσαν στα δημόσια δημοτικά της πόλης.

αντιφάσεων, από πάροχος υπηρεσιών εξελίχθηκε σε “ενδυναμωτή της επιβίωσης”, ενταλαμένο μεσολαβητή, για να σχηματοποιηθεί πρόσφατα σε διαθέτη και πωλητή υπηρεσιών (βλ. κουπονιών) από ένα μίγμα δημόσιων, ιδιωτικών και εθελοντικών προμηθευτών.

Επίμετρο

Τα πεδία άσκησης της κοινωνικής εργασίας ήταν ανέκαθεν πλήρη προκλήσεων και σημεία συνάντησης ποικίλων επιστημονικών απόψεων στην πολύσημη ανάγνωση της ανθρώπινης εμπειρίας και στο σύνθετο προσδιορισμό των κοινωνικών αναγκών και προβλημάτων. Τα διαμορφούμενα, υπό το πρίσμα της ραγδαίας κοινωνικής μεταβολής, της παγκοσμιοποίησης και της διεθνούς οικονομικής κρίσης, σύγχρονα δεδομένα, όπως η έξαρση της φτώχειας, του μεταναστευτικού, του εμπορίου ανθρώπων και άλλων νεοεμφανιζόμενων αναγκών, υποδεικνύουν επείγουσα υιοθέτηση κριτικής ετοιμότητας για την επιλογή κατάλληλων θεωρητικών προσεγγίσεων και μέσων παρέμβασης. Οι νέες συνθήκες απαιτούν ειδικευμένες γνώσεις, δεξιότητες και τεχνικές, επαναπροσδιορισμό των ζητημάτων εξουσίας και δύναμης και σχεδιασμό θεωρητικά τεκμηριωμένων χειραφετητικών παρεμβάσεων.

Σε ότι αφορά την άσκηση της κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα, παράλληλα με τις παραπάνω αλλαγές, αυτή θα χρειαστεί να υπερβεί περιορισμούς και αναστολές που έχει οικειοποιηθεί από την εφαρμογή της ισχύουσας ελλειμματικής, στιγματικής κοινωνικής πολιτικής. Επίσης θα χρειαστεί να αφιερωθεί στην έρευνα προκειμένου να καλύψει τη στέρση τεκμηρίων και επιχειρημάτων υπέρ της δύναμης του ρόλου της, που έχουν δημιουργηθεί από την ελάχιστη εμπλοκή της με την έρευνα – αποτύπωση των στρατηγικών, μεθόδων, διεργασιών που έχουν δοκιμαστεί και αποδώσει καθώς και εκείνων που ενδείκνυνται να δοκιμαστούν στο μέλλον¹⁴.

Σήμερα, τα διαχρονικά «ασφαλή» σημεία της κοινωνικής εργασίας παραμένουν ισχυρά. Η πρακτική της εφορμάται από ουμανιστικές, διαχρονικές αξίες, όπως η μοναδικότητα, η αυτοτέλεια και η αξιοπρέπεια του ατόμου, της οικογένειας και εδράζεται σε μια ισχυρή βάση μεθοδολογίας παρέμβασης, (π.χ. η σε πρώτο πρόσωπο εμπλοκή, εκεί όπου βρίσκεται ο συμβαλλόμενος και μόνο ύστερα από ενήμερη συναίνεση του), που τεκμηριώνεται από ευρύ θεωρητικό πλαίσιο και χαρακτηρίζεται από στόχευση (επίλυση, έξοδο από κρίση, κ.ά.), ευελιξία, δημιουργικότητα, μη δογματικότητα, ευκαμψία και ανάπτυξη αλληλεγγύης μεταξύ των υπηρεσιών και ειδικοτήτων. Διαχρονικοί στόχοι της για αλλαγή, αυτοπραγμάτωση, μεσολάβηση για ισότιμη ένταξη στην εκάστοτε κοινωνική – πολιτισμική πραγματικότητα, συνηγορία υπέρ των δι-

14. Αποκαλυπτική είναι η διαπίστωση των D’Cruz και Jones, (2004:2) ότι «η πρακτική της κοινωνικής εργασίας θα μπορούσε να είναι περισσότερο αποτελεσματική, αν οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι ικανοί να ακολουθούν και να αποτιμούν τα συμπεράσματα της έρευνας, που έχει προηγηθεί».

καιωμάτων των ευάλωτων και αποκλεισμένων εξακολουθούν να ισχύουν και μάλιστα με υψηλή ένταση και συχνότητα, και για μεγαλύτερες ομάδες πληθυσμού.

Όπως όλες οι κοινωνικές θέσεις έτσι και η κοινωνική εργασία και ο κοινωνικός λειτουργός εγκλείουν ευκαιρίες και προκλήσεις για άσκηση διαφόρων τύπων δύναμης και εξουσίας (Fook, 2002). Ο κοινωνικός λειτουργός ασκεί τη δύναμη που εμπειριέχεται, απορρέει και εκφράζεται από τη θέση του στον φορέα, την επαγγελματική ιδιότητα του καθώς και από την προσωπικότητά του. Ανεξάρτητα από τον τύπο της δύναμης που διαθέτει, ο κοινωνικός λειτουργός είναι σημαντικό να εντοπίσει με ποιους τρόπους τη χρησιμοποιεί, πώς αξιοποιεί τις ευκαιρίες που δίδονται από την εν λόγω δύναμη, με πόση επίταση ενθαρρύνει την αποδοχή της φωνής των απευθυνόμενων και των αποδεκτών των υπηρεσιών, πώς αξιοποιεί την αναγνωρισιμότητα και την εμπιστοσύνη που έχει κερδίσει το επάγγελμα μεταξύ των αποδεκτών του ως «όντως, ουσιαστικά βοηθητικού», πόση ενέργεια καταβάλλει για τη συνηγορία υπέρ της εξάλειψης των ευκαιριακών πελατειακών προσεγγίσεων, και πώς ο ίδιος συμβάλλει στην απόδοση του έργου του και την εξέλιξη του επαγγέλματος, κ.ά.

Η ανάπτυξη της κλινικής ειδίκευσης είναι μείζονος σημασίας για την ελληνόφωνη κοινωνική εργασία (στην Ελλάδα και την Κύπρο), λόγω της αυξημένης πραγματεύσεως της με βιώματα απώλειας και τραύματος στον γηγενή και τον αυξανόμενο μεταναστευτικό και προσφυγικό πληθυσμό και τη διατήρηση του μεσογειακού-οικογενειοκεντρικού μοντέλου φροντίδας παρά τους κλυδωνισμούς που υφίσταται υπό την πίεση της έντονης κοινωνικής μεταβολής και ρευστότητας της. Ο κλινικός κοινωνικός λειτουργός διερευνά τα σημεία και τις σχέσεις κάτω, πίσω και πέραν από την παρουσία ή την απουσία, τη συμμετοχή ή την αποχή, την προστατευτικότητα ή την εγκατάλειψη, την υπόσχεση ή την αδιαφορία, τη σύγκλιση ή τη διαφοροποίηση, το φως ή το σκοτάδι, τον λόγο ή τη σιωπή, το διάλογο ή το μονόλογο, τη φωνή ή τον ψίθυρο και μελετά ολόκληρη την σκηνή, όπου διαδραματίζεται το εκάστοτε βίωμα και συμβάν.

Η εξελισσόμενη κοινωνική μεταβολή εγκλείει πολλές διαστάσεις, συνιστά πολυσήμη μετάβαση από το εθνικό στο ευρωπαϊκό και το διεθνές, από ένα κλειστό σε ανοικτό σύστημα, και από ένα κάθετο εν πολλοίς πολιτισμό, που οριζόταν στη βάση της προέλευσης των γονέων, σε έναν οριζόντιο πολιτισμό που τελεί υπό διαμόρφωση και προϋποθέτει ουσιαστική διαπραγμάτευση της ετερότητας και αποδοχή πολυάριθμων διαφορών και «άλλων». Η τρέχουσα κρίση αναμένεται να προκαλέσει κατακόρυφη αύξηση της φτώχειας, της ανεργίας και της συχνότητας εμφάνισης ψυχικών διαταραχών, ωστόσο θα λειτουργήσει και ως ευκαιρία για ανάπτυξη συλλογικοτήτων, ανατροπή της παγερής ατομικότητας, εμφάνιση νέων μορφών δημιουργικότητας και αλληλεγγύης. Οι κοινωνικοί λειτουργοί ως φορείς αδιαπραγμάτευτων αξιών και ως ειδικοί στο κτίσιμο γεφυρών και τη διάσχιση υπαρκτών και συμβολικών ορίων και στην ανακάλυψη και μεγέθυνση – ενδυνάμωση ιχνών θετικής ενέργειας, σε σημεία όπου δεν φαίνεται να υπάρχουν, αναμένεται να αποκριθούν και στις σύγχρονες πολλαπλές προκλήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Βενιέρης, Δ. (2009). *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικά Δικαιώματα. Το τέλος των ύμνων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Βεργέτη, Α. (2009). *Κοινωνική Εργασία με Οικογένεια σε Κρίση*. Αθήνα: Τόπος.
- Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Μ. (2006). *Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας, Μοντέλα Παρέμβασης. Από την ατομική στη γενική-ολιστική προσέγγιση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ζαϊμάκης, Γ. και Καλλινικάκη, Θ. (2004). *Τοπικός Χώρος και Πολυπολιτισμικότητα. Σάπες Θράκη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλλινικάκη, Θ. (2010). Η «μεταρρύθμιση» στην παιδική προστασία. Στο Μ. Πετμεζίδου και Χρ. Παπαθεοδώρου (επιμ.) *Κοινωνική Μεταρρύθμιση και Αλλαγές στο Μείγμα «δημόσιου» - «ιδιωτικού» στο Πεδίο της Κοινωνικής Προστασίας*. Σελ. 371-400. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλλινικάκη, Θ. (2010 β). *Η έρευνα στην κοινωνική εργασία*. Στο της ιδίας (επιμ.) *Μέθοδοι Ποιοτικής Έρευνας στην Κοινωνική Εργασία*. Σελ. 23-81. Αθήνα: Τόπος.
- Καλλινικάκη Θ. (υπό έκδοση). Ανοίγοντας ένα δρόμο για το σχολείο: επιτόπια παρέμβαση κοινωνικής εργασίας σε μειονοτικούς οικισμούς στη Θράκη στο (Επιμ) Μ. Ζαφειροπούλου, *Γνωσιακές Συμπεριφοριστικές Προσεγγίσεις σε Παιδιά και Εφήβους*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Έρευνας της Συμπεριφοράς (ΕΕΕΣ) και Ινστιτούτο Έρευνας και Θεραπείας της Συμπεριφοράς (ΙΕΘΣ).
- Καλούτση-Ταυλαρίδου, Α. και Παπαφλέσσα, Θ. (2007). *Η Βιωματική Διδακτική στην Εκπαίδευση των Κοινωνικών Λειτουργών*. Αθήνα: Κριτική.
- Κανδυλάκη Α. (2009). *Κοινωνική Εργασία σε Πολυπολιτισμικό Περιβάλλον*. Αθήνα: Τόπος.
- Καραγκούνης Β. (2008). *Κοινοτική Εργασία και Τοπική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Τόπος.
- Καραγκούνης Β. (2010). Μέθοδοι ποιοτικής έρευνας στην κοινοτική εργασία: Μελέτη περίπτωσης μιας πιλοτικής παρέμβασης σε ένα πολυπολιτισμικό Δήμο στη Θράκη. Στο Θ. Καλλινικάκη (Επιμ.) *Μέθοδοι Ποιοτικής Έρευνας στην Κοινωνική Εργασία*. Σελ. 389-40. Αθήνα: Τόπος.
- Κασιμάτη, Κ. (2002). *Κοινωνικός Σχεδιασμός και Αξιολόγηση. Μέθοδοι και πρακτικές*, Αθήνα: Gutenberg.
- Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών-ΚΕΠΕ, (1989). *Εκθέσεις για το Πρόγραμμα 1988-1992, Κοινωνική Πρόνοια*, Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Μουσούρου, Λ. (2005). *Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Στασινοπούλου, Ο. (2010). Από τη συγχώνευση στην υποκατάσταση: σχέσεις κράτους – τρίτου τομέα και αναδιάρθρωση του συστήματος κοινωνικής φροντίδας. Στο Μ. Πετμεζίδου και Χρ. Παπαθεοδώρου (επιμ.) *Κοινωνική Μεταρρύθμιση και Αλλαγές στο Μείγμα «δημόσιου» - «ιδιωτικού» στο Πεδίο της Κοινωνικής Προστασίας*. Σελ. 509-527. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ξενόγλωσση

- D'Cruz and Jones, (2004). *Social Work Research. Ethical and Political Contexts*, London, Sage.
- Dominelli, L. (2009). Social Work Research: contested knowledge for practice, in R. Adams, L. Dominelli, and M. Payne, (Eds) *Practicing Social Work in a Complex Work*, Pp. 240-270, London, Palgrave.
- Dominelli, L. (2010). *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge: Policy Press.
- Fook, J. (2002). *Social Work Critical Theory and Practice*, London, Sage.
- Fook, J. (2004). Critical reflections and transformational possibilities, in L. Davies and P. Leonard (Eds), *Social Work in a Corporate Era*, Aldershot, Ashgate.
- Kallinikaki Th. (2010). Gender, Children and Families in the Greek Welfare State, in M. Ajzenstadt and J. Gal (Eds), *Children, Gender and Families in Mediterranean Welfare States*. Pp. 181-202. NY: Springer.
- Kirst-Ashman K., Hull G. (1993). *Understanding Generalist Practice*. Chicago: Nelson Hall.
- McDonell, J. (2007). Neighborhood characteristics, parenting, and children's safety. *Social Indicators Research*, 83, 177-179.
- Mosher C. R. (2010). A Wholistic Paradigm for Sustainability: Are Social Workers Experts or Partners? *Critical Social Work*, Vol. 11, No. 3, pp. 5-53.
- Olk, Th. (2010). 'Investing in children? Changes in policies concerning children and families in European countries', in M. Ajzenstadt and J. Gal (Eds), "*Children, Gender and Families in Mediterranean Welfare States*". Pp. 3-33. NY: Springer.
- Parad, H. J. and Parad, L. G. (1999). *Crisis Intervention Book 2*. Ontario: Manticore Publishers.
- Petmesidou, M. (2006 a). Tracking social protection: Origins, path peculiarity, impasses and prospects. In M. Petmesidou and E. Mossialos (Eds), *Social Policy Developments in Greece* (pp. 25-54). London: Ashgate.
- Petmesidou, M. (2006 b). Social care services: Amidst high fragmentation and poor initiatives for change. In M. Petmesidou and E. Mossialos (Eds), *Social Policy Developments in Greece* (pp. 319-358). London: Ashgate.
- Pierson, J. (2003). *Tackling Social Exclusion*. NY: Routledge.
- Potocky-Tripodi M., Tripodi T. (2005). The future of global Social Work. *Advances in Social Work*, Vol. 6, No.1, 33-42.
- Rogers, C. R. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. New York: Houghton Mifflin Company.
- Thomas D. & Woods, H. (2008). Νοντική Καθυστέρηση Θεωρία και πράξη. Μιφρ. Χ. Λυμπεροπούλου. Αθήνα: Τόπος.
- Titmuss R. (2001). Welfare state and welfare society. In Adcock, P., Clennerster, H., Oakley, A. and Sinfield, A. (Eds), *Welfare and Wellbeing: Richard's Titmuss's Contribution in Social Policy*. Bristol: The Policy Press.